

ביאורים

סוגיית הבחירה החופשית של האדם עולה לנגד עינינו פעמים רבות. מצד אחד ריבוננו של עולם הוא שמנהיג את העולם, והוא זה שקובע מה יקרה לכל אדם. מצד שני יש לאדם בחירה חופשית והקב"ה אינו מכריח אותו כיצד לנהוג, וממילא מכיוון שהאדם אדון על מעשיו ומחשבותיו, אפשר גם לדרוש ממנו לבחור בטוב ולתת לו תגמול על מעשיו.

חז"ל אמרו שכל הדברים הם בידי שמים, מלבד 'יראת שמים'. הרמב"ם מחדש שכוונת דברי חז"ל לכלול במילים 'יראת שמים' את כל מעשי האדם, שבכולם יש בחירה בין טוב לרע, ומשמים יינתן לאדם שכר או עונש עליהם, ורק הדברים הקשורים לעולם הטבע והנהגתו אינם כלל בידי האדם.

דברי הרמב"ם הללו מתייחסים לדברי רבי עובדיה הגר, ששאל את הרמב"ם בעניין זה בעקבות דיון שהיה לו עם רבו בעניין זה. רבו הביא לו ראיה מדברי חז"ל שלכאורה סותרת את דברי הרמב"ם: "בכך יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני" [מועד קטן יח, ב]. מדברי חז"ל הללו משמע לכאורה שעניין זה של בחירת אישה, אף ששייך להנהגתו של האדם בעולם, הוא מוכתב מלמעלה ואינו נכלל ב'יראת שמים', בשונה מדברי הרמב"ם הללו.

כדי לענות על הדברים, פותח הרמב"ם ביסוד כללי הנוגע ללימוד מקורות התנ"ך וחז"ל. הוא מסביר שכאשר ישנה סתירה לכאורה בין דברי התורה או בין דברים יסודיים בתורה לבין דברי הנביאים או מאמרי חז"ל, נעדיף להסביר לפי דברי התורה או יסודותיה, ולמצוא דרך כיצד ליישב איתם את המקורות האחרים.

בעניין מאמר חז"ל זה, הוא מסביר שכוונתם של חז"ל היא לומר שלפי מעשי האדם נקבע לאיזה זיווג הוא ראוי, ולפי זה מכריזים בשמים למה יזכה. נמצא שהכל תלוי בבחירתו ובמעשיו, ואם יזכה יתחתן עם אישה טובה לו, ואם לא - לא יזכה.

הרחבות

• הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

פי כל מעשה בני האדם אינו בגזרה מלפני הבורא. הרמב"ם בהקדמה למסכת אבות מרחיב יותר: "אבל השלש הנמצא לחכמים, והוא אומרם: 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' - הרי הוא אמת, ומכוון אל מה שזכרנו, אלא שהרבה יטעו בו בני אדם, ויחשבו בקצת מעשי האדם הבחיריים - שהוא מוכרח עליהם, כגון הזיווג לפלונית, או היות זה הממון בידו. וזה אינו אמת, כי זאת האשה, אם היתה לקיחתה בכתובה וקידושין, והיא מותרת, ונשאה לפריה ורביה - הרי זו מצוה, וה' לא יגזור בעשיית מצוה; ואם היה בנשואיה פגם - הרי היא עברה, וה' לא יגזור בעברה. וכן זה אשר גזל ממון פלוני, או גנבו, או מעל וכחש ונשבע לו בממונו, אם נאמר שה' גזר על זה שיגיע לידו זה הממון ושיצא מיד זה האחר - הנה כבר גזר בעברה" [שמונה פרקים ח]. הרמב"ם מוכיח שמעשיו של האדם תלויים אך ורק בבחירתו, כי אם היה האדם מחויב בעשיית מצוות או בהימנעות מעברות - לא הייתה כל משמעות לענייני השכר והעונש. כשהאדם בוחר מרצונו אם לקיים מצוה או לעבור עברה, הוא בוחר גם בקבלת השכר או בקבלת העונש. ממשיך הרמב"ם: "ואין הדבר כן, אלא כל מעשי האדם הבחיריים - בהם בלא ספק יימצאו המשמעת והמרי... ואם-כן, אומרם 'הכל' - אמנם ירצו בו הדברים הטבעיים, אשר אין לאדם בחירה בהם, כגון היות ארוך או קצר, או רדת מטר או בצורת, או הפסד אויר או בריאותו, וכיוצא בזה מכל מה שבעולם, חוץ מתנועות האדם ומנוחותיו". הרמב"ם מבאר ש"יראת שמים" היא לא רק האמונה והמחשבה של האדם, אלא גם כל המעשים הבחיריים של האדם, כל הפעולות שהוא בוחר לעשות לפי מחשבתו ורצונו, הן יראת השמים שלו. מה שאינו בידי האדם הוא השליטה על הטבע, מזג האוויר ותכונות האדם המולדות, אך כל מה שנובע ונגרם מבחירת האדם הוא בידי, ולא גזרה משמים.

לעילוי נשמת מלכה פייגא בת הרב אליהו חיים הכהן ושאשא שרה ע"ה

(ב) **שאלה שניה** - בענין "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב).

השאלה השנייה

היחס בין 'הכל בידי שמים' לבין הבחירה החופשית

תשובה - כל מה שצאמת אתה, כי כל מעשה בני האדם אינו בגזרה מלפני הבורא - הוא הצאמת שאין בו דפי, ולפיכך נותנין לו שכר אם הלך בדרך טובה, ונפריעין ממנו אם הלך בדרך רעה. וכל מעשה בני אדם בכלל יראת ה' היא, וסוף כל דבר ודבר ממעשה בני האדם בא לידי מצוה או לידי עברה. וזה שאמרו חז"ל: "הכל בידי שמים" - במנהגו שלעולם ותולדתו וטבעו, כגון מיני אילנות וחיית ונפשות ומדעות וגלגלים ומלאכים, הכל בידי שמים. וכבר הרחבנו בענין זה בפרוש אבות, והבאנו ראיות, וכן בתחלת החבור הגדול אשר חפרנו לכל המצוות. וכל המניח דברים שבארנו, שהן בניין על יסודי עולם, והולך ואפשר בהגדה או במדרש או בדברי אחר מן הגאונים ז"ל, עד שימצא מלה אחת על פשטה, ישיב בה על דברינו שהן דברי דעת ותבונה - אינו אלא מאבד עצמו לדעת, ודי לו מה שיעשה בנפשו.

בתו של פלוני לפלוני

וזה שאמר לך רבך: "בתו שלפלוני לפלוני וממון פלוני לפלוני" (מועד קטן יח ע"ב) - אם גזרה השנה בכלל היא, והדברים כפשטן, למה נאמר בתורה: "פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" ו"איש אחר יחלנו" (דברים כ, ו-ז)? וכי יש בעולם בעל דעה, יסתפק לו דבר זה? אחר מה שפנתב בתורה? אלא כן ראוי למי שהוא מבין, ולבו נכון למול דרך האמת: שישים ענין זה המפרש בתורה עקר, ויסוד שלא ירס, ויתד תקועה שלא תמיש, וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי חכמים חולק על עקר זה וסותר ענין זה - ידרש ויבקש פעין לבו, עד שיבין דברי הנביא או דברי החכם: אם יצאו דבריהם מכוונים פענין המפרש בתורה - הרי מוטב, ואם לאו - יאמר: דברי הנביא הזה, או דברי חכם זה, איני יודע דברים שבגנון, ואין על פשוטן. וזה שאמרו חז"ל: "בתו שלפלוני לפלוני" - דרך שכר או דרך פרענות הוא זה. שאם עשה זה האיש או זאת האשה מצוה שראוי לתן שכרה בהן זיווג יפה ומשבח - הקב"ה מזווגן זה לזה. וכן אם ראוי לפרע מהן זיווג שתהא בו מלחמה וקטטה תמיד - מזווגן. וזה פענין שאמרו: "אפלו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה" (ירושלמי קידושין פ"ג ה"ד; בראשית רבה סה, ב). ואין דבר זה שיה בכל, אלא לאלו שנתחייבו או שזכו, כמו שיישר בעיני האלהים.

וכל אלו הדברים בניינים על מה שפרשנו באבות, כמו שהבנת. וחכם גדול אתה, ולב מבין יש לך, שהפרת הדברים, וידעת דרך הישרה.

אינו בגזרה - לא נקבע מאת הבורא, אלא מסור לבחירתו החופשית של האדם. ולפיכך - מכיוון שזה תלוי בבחירתו. **בכלל יראת ה'** - שעליה אמרו חז"ל שאינה בידי שמים. **במנהגו שלעולם** - חוקי הטבע. **על פשטה** - שפירוש המילה באופן שטחי סותר לדברי הרמב"ם. **ישיב** - יקשה. **ודי לו** - מספיק הוא הנזק שגורם לעצמו. **בתו שלפלוני לפלוני** - מדברי חז"ל אלו משמע שמתחילה נקבע ונגזר מעשה האדם למציאת זיווגו. **גזרה השנה בכל** - שממאמר זה נלמד שכל מעשי האדם נקבעים מראש. **יקחנה** - אם נקבע מראש למי מיועדת, כיצד ייתכן שמישהו אחר ייקחנה. **דבר זה** - מציאות הבחירה החופשית. **שבגנון** - שבתוקן, משמעות הבנת הדברים.